

בישול נכרים

- א. גדר פת נכרים ובישול נכרים
- ב. התנאי "ראוי לעלות על שולחן מלכים"
- ג. דבר הנאכל כמו שהוא חי
- ד. הדלקת האש ע"י ישראל (או זריקת קיסם)
- ה. שכירים
- ו. בישול בבית חרושת
- ז. היתר דג מעושן
- ח. בישול במיקרוגל

משנה ע"ז (דף לה ע"ב): "ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואין איסורן איסור הנאה... והפת... והשלקות". (רש"י: "'והשלקות' - כל דבר שבישלו עובד כוכבים ואפילו בכלי טהור, וכולהו משום חתנות"). ובגמ' (לז ע"ב-לח ע"א): "'והשלקות', מנא הני מילי? א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אמר קרא: 'אוכל בכסף תשבירני ואכלתי, ומים בכסף תתן לי ושתיתי', כמים - מה מים שלא נשתנו, אף אוכל שלא נשתנה. אלא מעתה, חטין ועשאן קליות ה"נ דאסורין. וכי תימא ה"נ והתניא: חטין ועשאן קליות - מותרין. אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מבריייתן, אף אוכל שלא נשתנה מבריייתו. אלא מעתה חטין וטחנן ה"נ דאסורין, וכ"ת ה"נ, והתניא חטין ועשאן קליות, הקמחים והסלתות שלהן מותרין, אלא כמים - מה מים שלא נשתנו מבריייתן ע"י האור, אף אוכל שלא נשתנה מבריייתן ע"י האור. מידי אור כתיב, אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. (רש"י: 'מדרבנן' - שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ובמשתה ויאכילנו דבר טמא). אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב, כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי עובדי כוכבים. בסורא מתנו הכי, בפומבדיתא מתנו הכי: אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב, כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי עובדי כוכבים. מאי בינייהו, איכא בינייהו דגים קטנים וארדי ודייסא". עכ"ל הגמ'.

א. גדר פת גויים ובישול גויים

כתב תוס' בד"ה 'אלא' וז"ל: "פרש"י דרבנן גזור משום דחייש שמא יאכילנו דברים טמאים. ויותר היה נראה לפרש הטעם משום חתנות וכן פ"ה במתני", עכ"ל. ובאמת צריך בירור, למה כתב רש"י שני טעמים נפרדים לאיסור בישולי נכרים. ואשר נראה לפרש בזה, דחלוק דין בישול מפת נכרים, שהרי אף דטעם וסיבת האיסור שווה בשניהם - משום חתנות, וכפרש"י על המשנה - בבישול נכרים כיון שיש גם חשש דשמא יאכילנו דבר טמא, חלוק הוא בחלות איסורו ודינו מפת נכרים, ודינו כאיסור חפצא וכמאכלות אסורות דדבר טמא.

תמיד כשחז"ל גזרו איזו גזירה, יש לחלק בין הסיבה בעבורה גזרו לבין הגדרת האיסור, וכמו שמצינו לענין סתם יינם, שאסרו משום בנותיהם וגם משום חשש יין נסך, ועיין ברשב"א לע"ז (דף ל ע"א) שהסביר דטעם הגזירה היא משום בנותיהם, שלא יבוא לידי חיתון, אבל הגדרת האיסור

הוא בתורת איסור יין נסך, והחפצא של האיסור הוא איסור יין נסך. וכן הוא בתוס' הר"ר אלחנן שם ד"ה יין מנלן, וז"ל: "וא"ת והא מתניתין בסתם יין מיירי דאסור בהנאה, דהא לא קתני יין נסך, ומה ראייה מייתי מיין נסיכם דהוי תקרובת, וי"ל דפשיטא דאע"ג דאסור יינם משום בנותיהם (דף לו ע"ב) לא הוה אסרינן לי' בהנאה יותר מפתם ושמנם אי לאו דדין נסך ממש אסור בהנאה מה"ת, ומ"מ תחילת הגזירה לא היו גוזרין איסור בסתם יינם משום יין נסך אי לא משום בנותיהם. וכיוצא בזה מצינו פ"ק דשבת דקאמר דגזרו טומאה דכלי זכוכית אטו כלי חרס משום דתחילת ברייתן מן החול וכו'". (והרא"ש כתב (תוספות הרא"ש ע"ז כט ב): מתחילה לא גזרו חכמים טומאה אלא הואיל ודמו לכלי חרס, ואח"כ שמו עליהם דין כלי מתכת, עכ"ל).

ועפ"י הדברים האלה נראה, שחלוק דין בישול נכרים מדין פת נכרים, **דבפת נכרים כל עיקר גזירת איסורו רק משום חתנות**, וגם חלות האיסור הוא בתורת איסור חתנות, ולכן מצינו בקשר לאיסור זה הרבה קולות, שהרי בפת מותר אף בזריקת קיסם משא"כ לענין בישול לדעת הרבה ראשונים. והרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות, פי"ז, הי"ג) כתב, דבפת סגי כשישראל זרק קיסם דיש היכר בזה, ואפשר דמה דמועיל היכר, זהו דוקא בפת משום דאין שם חפצא של מאכלות אסורות, ורק בתורת איסור חתנות, ובזה סגי בהיכר, אבל בבישול נכרים דהחפצא אסור משום חשש דבר טמא, לא מהני "היכר" לבד.

והנה לענין פת נכרים לא מצינו שיאסור כלים, וכן מבואר בשו"ע יו"ד (סי' קי"ב סעיף ט"ו) מי שנזהר מפת נכרים מותר לאכול בקערה עם מי שאינו נזהר ממנו, ואע"פ שטעם פת עכו"ם מתערב בפת ישראל, אינו חושש. ולפי דבריו הרי מובן שפיר דלענין בישול נכרים כיון דהחפצא אסור כדבר טמא, ממילא גם טעם כעיקר אסור, והכלים שנתבשלו בהם צריכים הכשר, משא"כ בפת נכרים, דכל איסורו הוא משום חתנות, אין דין טעם כעיקר ולא צריכים הכלים הכשר ולכן לא הזכיר בשו"ע דין הכשר כלים בסי' קי"ב לענין פת, רק בסי' קי"ג לענין בישולי נכרים.

והנה עיין בתוס' ע"ז (דף ל"ח ע"א ד"ה 'אלא') וז"ל: "אומר הר"ר אברהם ב"ר דוד דודאי שלקות אסור חכמים כשהעובד כוכבים מבשלם בביתו אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל אין לחוש לא לחתנות ולא לשמא יאכילנו דברים טמאים, ולא הודה לו ר"ת דודאי כיון שהעובד כוכבים מבשל לא חלקו כלל חכמים בין רשות ישראל לרשות העובד כוכבים כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל כמו בביתו של עובד כוכבים", עכ"ל. והנה חזינן דלהראב"ד יש ב' טעמים לאיסור בישול נכרים, ויש לפרש כמו שהסברנו דבכל תקנה יש להבחין בין הטעם והסיבה שגזרו חכמים לבין הגדרת וחלות התקנה, והסיבה שגזרו לאסור בישול נכרים היה משום חתנות אבל חלות האיסור משום שמא יאכילנו וכו'". ונראה דאף ר"ת שחולק על הראב"ד להלכה, ג"כ מודה לו בזה שיש שני טעמים לאסור בישול נכרים, ושפיר איתיה טעמא דשמא יאכילנו נוסף על הטעם דחתנות שנזכר בגמ', שהרי כתבו התוס' בדעת ר"ת שאף בבית ישראל יש לחוש שמא לא יזהר, כלומר שלא יזהר ויאכילנו דבר טמא, ובאמת דבר זה צריך ביאור שהרי בתחילת דברי התוס' כתבו דיותר נראה דהטעם שאסור הוא משום חתנות לבד, ואילו מדברי ר"ת נראה דסבר דהטעם הוא אף משום שמא יאכילנו דבר טמא. וכן צ"ע שהרי התוס' ע"ז (לז ע"ב ד"ה 'השלקות') הביאו ע"ש ר"ת דהטעם שאסור הוא רק משום חתנות.

ועיין ברמב"ם בפ' המשניות שכתב וז"ל: "ורוב דברים אלו כגון הפת והשלקות וכיוצא בהם כולם נאסרו כדי שנתרחק מהם ולא נתערב עמהם כדי שלא נמשך בהתערבנו עמהם לשלוח יד במה שהוא אסור, וזה ענין אמרם משום חתנות" עכ"ל. הרי דהרמב"ם כולל בטעמא ד"חתנות" גם שלא

יבוא לאכול דבר האסור, ולפי"ז הרי שפיר מובנים גם דברי רש"י די"ל דטעמא דלא יבוא לאכול הוי חלק מטעם הגמ' דחתנות.

ב. התנאי ד"ראוי לעלות על שולחן מלכים"

והנה, בכדי שיהא אסור משום בישול נכרים צריך שיהא המאכל ראוי לעלות על שלחן מלכים ויש להסתפק בהגדרת דין זה ד"עולה על שלחן מלכים" אם הכוונה היא שהוא מאכל הראוי לסעודת מלך בכל תפארתו, בבחינת "סעודת שלמה בשעתו", דהיינו סעודה בכל התכליות הראויות למלכות, או דאין הכוונה אלא שלא יהא מאכל גרוע. ושמעתי מהרה"ג ר' שמעון שוואב זצ"ל, שפעם שאל מהחזו"א מה דעתו ע"ד אכילת הסרדינים הנמכרים בקופסאות, אי אסורים משום בישול נכרים או לא, והשיב לו החזו"א שאסורים. ושוב שאלו עוד הג"ר שמעון הנ"ל שהלא כמה ראשי ישיבה מאירופה נהגו בזה היתר, והיו אוכלים סרדינים, וכנראה דסבורים היו דאינם עולים על שלחן מלכים, והשיבו החזו"א דאף סרדינים ראויים לעלות על שולחן מלכים, שהרי גם "מלך אנגליה אוכל סרדינים בעד ארוחת הבוקר שלו" (כך השיבו החזו"א ביידיש). ונראה דהמחלוקת שבין החזו"א ושאר הגדולים תלויה בהגדרת דין זה ד"עולה על שלחן מלכים", דאם הכוונה שלא יהא מאכל גרוע, אז יהיו הסרדינים אסורים כיון שאינם מאכל גרוע, ואף מלך היה אוכלם, אבל אם הכוונה שיהא ראוי ל"סעודה של מלכות" הרי בסעודה של מלכות אין מגישים סרדינים (ושמעתי פעם ממור"ר הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל דמה שאוכלים כל המאכלים שקונים בקופסאות ואין חוששים לבישול נכרים, דאחד הטעמים הוא משום דאין נחשבים כראויים לעלות על שלחן מלכים, אך לא שמעתי ממנו להדיא ביאור על הנקודה הנ"ל).

ונראה דב' הגדרות אלו בענין "עולה על שלחן מלכים" תלויות בב' התירוצים שבתוס' למס' ע"ז (דף לא ע"ב ד"ה 'ותרויהו') שכתבו דבשכר של שעורים אין איסור בישולי נכרים משום שאינו עולה על שולחן מלכים, ועוד יש טעם אחר להתיר דכי היכי דהתבואה בטלה לגבי המים לענין ברכת שהכל ה"נ היא בטלה לענין איסור בישול, עכ"ל. ויש מקום לומר דהתירוצ' השני בתוס' לגבי היתר השכר לא סמך על התירוצ' הראשון משום דסבר דשכר מיקרי "עולה על שלחן מלכים", ולכאורה היה נראה דענין זה אי שכר מיקרי עולה על שלחן מלכים או לא תלוי בחקירתנו הנ"ל דאי גדר עולה על שלחן מלכים היינו שיהא ראוי לסעודה מפוארת של מלכות הרי בסעודת מלכות שותין יין ולא שכר, אבל אי הגדרת עולה על שלחן מלכים היינו שלא יהא מין גרוע שאף המלך יכול לאכול, הרי גם המלך שותה שכר לפעמים.

והנה לאלו הראשונים הסוברים שבישול נכרים נאסר מטעם חתנות, שפיר מובן דינא דצריך שיהא עולה על שלחן מלכים, דאז הוי אוכל חשוב, ומראה אופן ודרך חיבה, ויש לומר דהוי דוקא במאכל שעולה על שלחן מלכים בסעודת מלכות, אבל לאלו הראשונים דסברי דאסרו בישולי נכרים משום חשש שיאכילנו הגוי דבר טמא, צ"ב למה צריך שיהא המאכל עולה על שלחן מלכים. והנה לפי מה שכתבנו דאף לדעת רש"י ב' טעמים יש לאיסור בישולי נכרים ולעולם בעינן נמי לטעמא דחתנות לאסור, וכמו שנתבאר למעלה, שפיר מובן למה בעינן שיהא עולה על שלחן מלכים, אבל לדעת הרשב"ם (מובא בהג"א פ"ב דמס' ע"ז) דהטעם היחידי לאיסור בישולי נכרים הוא משום שמא יאכילנו דבר טמא, צריך לומר דמה שצריך שיהא עולה על שלחן מלכים הוא משום דאין אדם מזמין את חברו אלא על דבר שעולה על שלחן מלכים. ולכאורה נראה דמטעם זה לא בעינן שיהא דווקא סעודה מפוארת ואוכל מפואר אלא רק שלא יהא המאכל גרוע.

ועיין ברמב"ם (פי"ז מהל' מאכ"א הט"ו) וז"ל: "אבל דבר שאינו עולה על שלחן מלכים לאכול בו את הפת, כגון תורמוסין ששלקו אותן גויים אע"פ שאינם נאכלים חיין, הרי אלו מותרין וכו' שעיקר הגזירה משום חתנות, שלא יזמנו הגוי אצלו בסעודה, ודבר שאינו עולה על שלחן מלכים לאכול בו את הפת אין אדם מזמן את חבריו עליו", עכ"ל. הרי דאף דכתב דבישול נכרים אסור משום חתנות, מ"מ כתב בטעם דין זה דדבר שאינו עולה על שלחן מלכים אין אדם מזמן את חברו עליו, ולכן "עולה על שלחן מלכים" אינו תלוי דוקא ב"סעודת מלכות", אלא סגי בזה שהוא אוכל שאינו גרוע.

והנה נחלקו הראשונים אי בעינן לאיסור בישול נכרים שיהא ללפת בו את הפת. הרשב"א בתוה"א כתב בשם הר"ח דדייסא אסורה אף שאין מלפתים בה את הפת, דלשון ללפת בו את הפת הנזכר בגמ' לאו דוקא הוא, אבל הריטב"א לע"ז (דף לח ע"א) חולק עליו וסובר דבכדי לאסור בעינן דוקא שיהא דבר הנאכל ללפת בו את הפת, וכן נראה גם מלשון הרמב"ם שהבאנו. ובפשוטו נראה שמה שצריך שיהא האוכל ראוי ללפת בו את הפת, הוא משום שרק אז חשיב המאכל כחלק מסעודה קבועה, שלא אסרו חכמים אלא במאכל שאדם מזמן את חברו עליו וכדברי הרמב"ם הנ"ל, ועיקר הזמנת אורחים תלוי בפת ובסעודה, ולהר"ח שברשב"א דלא בעינן סעודה יש לומר דגם זה דצריך שיהא עולה על שלחן מלכים אינו משום דאין אדם מזמין חברו עליו אלא דבעינן שיהא דבר חשוב ודרך חיבה, ולכן צריך שיהא עולה על שלחן מלכים.

והנה לפני כמה שנים נתעוררה שאלה בענין דג טונה הבא מבנקוק תאילנד, אם יש בו משום בישול נכרים. ונראה שאין בו חשש מכמה טעמים; הנה לפי מה שהבאתי בשם מרן הגרי"ד זצ"ל דהאוכל הנמצא בקענ"ז (המשומר בקופסאות) אין בו משום בישול נכרים לפי שאינו עולה על שלחן מלכים, הוא הדין נמי בטונה בקענ"ז, שהרי בסעודת מלכים אין מגישים טונה הבא מ"קענ"ז". אכן זה תלוי בהגדרת עולה על שלחן מלכים וכמו שהבאנו למעלה.

והנה בענין הסרדיניים שנהגו כמה צדיקים לאכול באירופה, יש שכתבו שאין בהם משום בישול נכרים כיון שהם דגים קטנים, ובגמ' ע"ז (דף לח ע"א) מבואר דדגים קטנים אינם עולים על שלחן מלכים (ועי' בתוס' שם ד"ה 'דגים'). אולם הב"ח סי' קי"ג כתב דדגים קטנים שמותרים היינו דוקא כשהם ממין דגים גדולים שלא גדלו כל צורכן אבל במין דג קטן יש בו משום בישול נכרים, דבקטנותם ג"כ חשובים הם (ומובא בש"ך אות ט"ז). וכן עיין בערוך השולחן שכתב דהערינג וסרדיניים חשובים הם, ולא חשיבי דגים קטנים כיון שזה כל גודלם ועולים על שלחן מלכים ויש בהם משום בישול נכרים. ועיין בשו"ת יביע אומר (חלק ה' חיו"ד סי' ט') שכתב דבדג טון כיון דהם דגים גדולים עולים הם על שלחן מלכים ויש בהם משום בישול נכרים (אלא אם כן נתבשלו בקיטור דהוי כמעושן דאין בו דין בישול לענין בישול נכרים. ולמעשה כן הוא התהליך במפעל שנתבשל תחילה ע"י קיטור) אלא דלדעתו בעינן השגחה תמידית בדגים משום דינא דטרית טרופה.

והנה נראה לומר, דבדין זה של אינו עולה על שלחן מלכים לא מסתבר לומר שיש ענין של קביעות מינים, שמין דג פלוני מיקרי עולה על שלחן מלכים ומין דג אלמוני מיקרי אינו עולה, דמדברי הרמב"ם (פי"ז מהל' מאכ"א הי"ב והי"ט) מתבאר שגדר דין זה תלוי בכל מקום ומקום כפי מנהגו, שאותו המאכל יכול להיות אסור במדינה אחת משום בישול נכרים מפני ששם הוא עולה על ש"מ, ובמדינה אחרת יהיה מותר דשמה אינו עולה על שלחן מלכים, וא"כ לא מסתבר לומר שגדר דבר זה הוא ענין של קביעות המין אלא שהדבר תלוי בכל מאכל ומאכל בפ"ע אם זה המאכל בפרטות עולה היא על ש"מ או לא, וממילא היה נראה לומר בפשיטות דדג הטונה כמות שהוא נמכר בקופסאות אינו עולה כלל על ש"מ וממילא אין בו משום בישול נכרים.

ג. דבר הנאכל כמו שהוא חי

בהגדרת נאכל כמו שהוא חי נחלקו הראשונים, הריטב"א כתב (ע"ז לו ע"ב) שדבר שראוי לאכלו חי, אף שדרך בני אדם לאכלו מבושל, נחשב עדיין לנאכל כמו שהוא חי. וכן הביא הרשב"א בתורת הבית בשם הר"ח והראב"ד דדייסא אין בו משום בישול נכרים כיון דהחיטין ראויות לכוס כשהן חיות. ויש חולקים וסוברים דדייסא אינו בכלל נאכל כמו שהוא חי, כיון דאין בני אדם רגילים לאכלו חי, וכן כתבו המאירי ורבינו ירוחם.

והנה עיין ברמב"ם (פ"ט מהל' שבת ה"ג) וז"ל: "המבשל על האור דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל פטור", עכ"ל. ולכאורה קשה, דאם דבר שאינו צריך בישול כלל פטור בשבת, דלא חשיב בישול בכה"ת כולה, א"כ למה לן דין מסוים דדבר שנאכל כמו שהוא חי אין בו משום בישול נכרים, כיון דלדעת הרמב"ם אף לענין שבת אינו בישול. וצ"ל שהרמב"ם יסבור כדעת הריטב"א הנ"ל בדבר שנאכל כמו שהוא חי אין בו משום בישול נכרים אף שאין בני"א רגילים לאכלו אלא מבושל, ובאופן זה לענין שבת היה חייב משום בישול, שהרי מוסיף הוא תיקון בהמאכל ע"י הבישול, ובכה"ג הוא דהויא קולא מיוחדת בהל' בישול נכרים.

וכן נחלקו בגמ' בדבר שנאכל כמו שהוא חי ע"י הדחק אם יש בו משום בישולי נכרים או לא. עיין בזה בגמ' ע"ז לח ע"ב במחלוקת חזקיה ובר קפרא ור' יוחנן, דחזקיה ובר קפרא סברי דדגים גדולים מלוחים שצלאן גוי אין בהם משום בישולי נכרים כיון שנאכלין ע"י הדחק במולחן, ור' יוחנן סבירא ליה דאכילה ע"י הדחק לאו אכילה ויש בו משום בישול נכרים. כן פי' הרשב"א בתורת הבית והמרדכי בשם ר' שמעיה והר"ן (ורש"י פי' מחלוקתן בענין אחר דפליגי אי מליחה ע"י נכרים חשיב כמבושל לענין בישולי נכרים או לא).

ועיין בשו"ע י"ד (סי' קי"ג סעיף יב) וז"ל: "דגים מלוחים גדולים אינם נאכלים אלא ע"י הדחק, לפיכך אם צלאן עכו"ם אסורים, ויש מתירין", עכ"ל. והנה בנידו"ד בענין הטונה הרי בהרבה מדינות הטונה נאכל כמו שהוא חי, בארצות המזרח הרחוק ובפרט ביפן כך דרך אכילתו ונקרא "סושי", ועכשיו באמריקה וכן בארץ ישראל נאכל חי במסעדות יפניות. ואפילו אי תימא דאין זה הרוב באמריקה, הרי ודאי דנאכל וראוי לאוכלו חי, ולהריטב"א כיון שראוי לאוכלו חי אף דרגילים לאכלו מבושל חשיב נאכל כמו שהוא חי, ואפילו אי נימא דאינו נאכל חי אלא ע"י הדחק יש דעה במחבר דנאכל ע"י הדחק חשיב נאכל כמו שהוא חי. ולכן נראה שיחשב הטונה לדבר שנאכל כמו שהוא חי וממילא אין בו משום בישולי נכרים.

והנה בגמ' שהבאנו לעיל (דף לז ע"ב) איתא: מה מים שלא נשתנו מבריתן אף אוכל שלא נשתנה מבריתו. וע"פ זה רש"י וכן הר"ן (בדף לח ע"ב) סוברים דכל אוכל הדומה למים שלא נשתנה מבריתו מותר כיון שחכמים הסמיכו איסור בישולי נכרים על האי קרא, וכן עיין בהג"א (סי' כח) שכתב שכיון דבישולי נכרים אסורים משום שמא יאכילנו דבר טמא, בדבר שלא נשתנה מבריתו ע"י האור אין לחוש לדבר טמא כיון שהיה ניכר. והנה הרשב"א בתורת הבית כתב דמה דהצריכה הגמ' שיהא נשתנה מבריתו אין זה תנאי חדש בהל' בישול נכרים אלא דמותר מדין דבר שנאכל כמו שהוא חי, שאין בו משום בישול בהל' בישול נכרים ובגמ' כתבו דקליות מותרות משום דלא נשתנו מבריתן. וברמב"ם (פי"ז מהל' מאכ"א ה"ז) כתב טעם אחר, שאין אדם מזמין חבירו על הקליות, הרי שדחה האסמכתא דכמים דכל אוכל הדומה למים שלא נשתנה מבריתו מותר. וכ"כ בלח"מ. אבל עיין בש"ך שכתב דאף דבשו"ע ורמ"א לא הביאו דין זה דבעינן שנשתנה מבריתו, העיקר שאם לא נשתנה מבריתו מותר. והנה בגמ' מבואר שדג שצלאו נכרי אסור משום בישולי

נכרים, וצ"ל לרש"י והר"ן שע"י הצלייה נשתנה הדג מבריייתו, וצ"ע דמאי שנא חיטין שצלאן ונעשו קליות דאינן נחשבין לנשתנה מבריייתן מדג שצלאו, שהרי הדג אחר הצליה גם כן נראה כדג שהרי לא נימוח. וצ"ע מהו השיעור דנשתנה מבריייתן.

ד. הדלקת האש ע"י ישראל (או זריקת קיסם)

והנה בפת קי"ל אם הסיק ישראל את התנור אף שאפה הגוי את הפת מותר ואין בו משום פת נכרים. ונחלקו הראשונים לענין בישולי נכרים אי מועילה הדלקת ישראל לבד. הר"ן כתב דהדלקת האש לבד מועילה רק לגבי פת נכרים ולא לגבי בישול נכרים, וכן הוא ברא"ש (סי' ל"ג). וכן משמע מסתימת דברי הרמב"ם שלא הביא דין זריקת קיסם לתוך האש רק לגבי פת נכרים ולא הזכירו לגבי בישול נכרים. וכן כתב הרשב"א בתוה"ב. אבל התוס' בע"ז (לח ע"ב ד"ה 'ואתא') כתבו וז"ל: "מכילה שמעתין משמע דבעינן שיהא ישראל מקרב הבישול קצת ומה שנהגו להשליך קיסם לתנור סומכין על מה שיש בדברים שבין בני בבל לבני ארץ ישראל דקאמר בני בבל משליכין קיסם לתנור ובני מערב אומרים קיסם זה מה מעלה ומה מוריד, ואנו נמשכין אחר בני בבל ותלמודם", עכ"ל. וגם המרדכי כתב דהיסק תנור מועיל אף לענין בישולי נכרים.

ובשו"ע יו"ד (סי' קי"ג סעיף ז) כתב המחבר וז"ל: "אין היסק התנור מועיל אלא בפת אבל בתבשיל אין הדלקת האש ע"י ישראל מעלה ומוריד אלא ההנחה דוקא, לפיכך הרוצה לבשל במחבת בתנור של עכו"ם צריך שיתן ישראל המחבת לתוך התנור למקום הראוי להתבשל בו", עכ"ל.

וברמ"א שם השיג על זה וז"ל: "ויש חולקין וסבירא להו דהדלקת האש או חיתוי בגחלים מהני לענין בישול כמו לענין פת, וכן נוהגין, ואפילו חיתוי בלא כוונה מועיל, וי"א דאפילו לא היתה ישראל ולא השליך שם קיסם רק שהעכו"ם הדליק האש מאש של ישראל שרי", עכ"ל. ועיין בש"ך אות י' שהביא מספר או"ה דצריך דוקא חיתוי בכוונה, שיכוון לסייע בתיקון האש להכשיר.

והנה בסברת הרמ"א דאפילו בלא כוונה מועיל, נראה דס"ל דע"י חיתוי גחלים או זריקת הקיסם נחשב לבישול ישראל כיון שסייע הישראל בבישול ע"י תיקון האש, ולכן אף בלא כוונה שרי כיון דהוי בישול ישראל. אבל הרמב"ם כתב (פי"ז מהל' מאכ"א הי"ג) גבי פת וז"ל: ואפילו לא זרק אלא עץ לתוך התנור התיר כל הפת שבו שאין הדבר אלא להיות היכר שהפת שלהן אסורה" עכ"ל. הרי מבואר מהרמב"ם דע"י זריקת קיסם לא נחשב דהוי אפיית ישראל, אלא דהוי היכר לדעת שפת נכרים אסורה, והיכר זה בלבד מתיר, ולכן מסתברא דבעינן שיהא דוקא בכוונה. אבל להרמ"א אין זריקת קיסם מדין היכר, אלא דע"י חיתוי הגחלים או זריקת קיסם ע"פ דין נחשב הכל לבישול ישראל, ממילא לא בעינן כוונה. ומאחר שאין זה מתיר מיוחד שאמרו להתיר בו את הפת אלא שהחשיבו ע"ז כאילו אפה ישראל, הוא הדין בבישול נמי נחשב כבישול ישראל. ולפ"ז סוברין הי"א ברמ"א שאפילו אם מאש נמי מותר כיון דסוף סוף בלי יד הישראל באש הראשון לא היה מתבשל נמצא שהכל מצורף אליו. אבל המחבר שהלך בשיטת הרמב"ם דזריקת קיסם אינו אלא משום היכר וכמבואר בדבריו ביו"ד (סי' קי"ב סעיף ט') נראה דבעי שיכוון בהדלקת האש, ומסתברא נמי דס"ל שלא יועיל אש שהודלק מאש שהדליק הישראל אפי' בעד פת נכרים דאין בזה היכר.

והנה בנידו"ד בדג הטונה הבא מבנקוק, המשגיח מדליק את האש ונשאר אותו אש דולק כל היום, ונמצא שלפי פסק הרמ"א אין כאן משום בישול נכרים. וחכ"א אמר דלהרמ"א דזריקת קיסם וחיתוי גחלים מועיל זהו דוקא כשהקדירה יושבת כבר על התנור, ואז הוא דמצטרף החיתוי לבישול. אבל נראה ברור דזה אינו, שהרי להי"א שברמ"א הדליק אש מאש ג"כ מותר, וכ"ש הכא שהדליק

הישראל האש הזה ואח"כ הביא הנכרי את הקדירה ג"כ מותר, וכן נראה מדברי הרמ"א (בסעיף ד) גבי שפחות בבית ישראל שכתב: "ואפילו לכתחילה נוהגין להקל בבית ישראל שהשפחות מבשלים בבית ישראל כי א"א שלא יחתה אחד מבני הבית מעט" ע"כ, והיינו אפילו בתחילת היום, דאם לא כן מאי אי אפשר יש כאן, הרי שלהדיא מתבאר שמועיל היסק התנור אפילו כשעדיין אין הקדירה שם, ופשוט. ואדרבה כשהקדירה כבר מונחת על הכירה אף להמחבר מהניא השלכת קיסם, וכ"ה בתשו' אבני נזר (חיו"ד סי' צ"ו אות ה') דבכה"ג הוי ביטול ישראל ממש.

והנה החיד"א והכף החיים כתבו שהספרדים נוהגין דוקא בכל מקום כפסק המחבר, ולכן להספרדים ועדות המזרח אין להקל בזריקת קיסם כהרמ"א, אכן הג"ר עובדיה יוסף כתב בספר יחוה דעת (חלק ה' סי' נ"ד) דבמלון שבארץ ישראל כיון שיש שם עוד צדדים להיתר כגון שיטת הראב"ד דבבית ישראל אין ביטול נכרים וכן י"ל דבשכירים העובדים שלא מחיבה אין דרך חתנות אלא דרך כפיה והרא"ה התיר בשם רבינו יצחק ב"ר מנוח באופן זה, יש לצדד ולומר שאף לספרדים יש לצרף אהדדי כל השיטות ולהקל מכח ס"ס, והביא מהחיד"א דבספק ספיקא יש להתיר כנגד הב"י ואף במקום שבו הספקות הן שלא כדעת המחבר. אלא דלספרדים לכתחילה ודאי יש להדר שיהא דוקא ביטול ישראל.

ה. שכירים

בשו"ע יו"ד (סי' קי"ד סעיף ד): "יש מי שמתיר בשפחות שלנו ויש מי שאוסר ואפילו בדיעבד". וברמ"א כתב: "ובדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים". ועיין בש"ך שהביא מתשובת הרמב"ן דבשפחות שקנויות לנו, דמלאכה דעבד הנכרי דישלם הוא, ומוזהר עליו בשבת מה"ת, וליתיה בכלל נכרי, הלכך ליתיה בכלל גזירת חתנות, עכ"ל הרמב"ן. ובש"ך הוסיף וכתב דלפי"ז בשפחות שלנו שבארצות אלו שאין קנויות לנו ורק שנשכרו לשנה ואין אנו מוזהרין עליהן בשבת כמו שנתבאר בא"ח סי' ש"ד ולפ"ז מש"כ הרב בדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים לא א"ש בשפחות שלנו וצ"ל דקאי אשפחות דמיידי המחבר או ר"ל דיש לסמוך אדברי המתירין ביטול נכרים בבית ישראל והוא דעת ר' אברהם וכו'. ועיין באו"ה של המהרש"ל (סי' ע"ה) המביא דאין איסור משום ביטול נכרים אלא בעושה מרצונו משום גזירת חתנות אבל אלו השפחות והעבדים שלנו שעושים בע"כ בין ירצו בין לא ירצו אין בזה קירוב הדעת, ומ"מ אין דבריהם מחוורין ואין אנו סומכין ע"ז ואנו נוהגין איסור אפילו בדיעבד ע"כ. וכן הוא בתשובת הרשב"א (סי' סח). ולפי"ז י"ל דסברת המתיר שכתב המחבר הוא מטעם זה, ולזה כתב הרב דיש לסמוך עליהם בדיעבד, עכ"ל הש"ך.

והנה מתחילה נבאר את דברי הרמב"ן שכתב דבשפחות הקנויות לנו כיון שמוזהרין עליהם בשבת יצאו מכלל גוי, ודבריו תמוהין שהרי ודאי גוים גמורים הם כיון שלא נתגיירו וכי כיון שאנו מוזהרין עליהם לענין מלאכה יש להם דין ישראל והלא אף בבהמתו מוזהר בשבת. אלא נראה דכך היא כוונתו דכיון שביטול נכרים נאסר משום חתנות, כיון דבשפחה ועבד מוזהר על שביטול בשבת הרי הוא נחשב לחלק מ"ביתו של ישראל", ולכן אין בו חשש חתנות דלא גזרו גזירת חתנות אלא בנכרים שהוא חוץ לביתו של ישראל, אבל ודאי אין לו דין ישראל כלל.

והנה לפי מה שהביא הש"ך שיש מתירים בדיעבד אף בפועלים הנשכרים כיון שאין קירוב הדעת שאין עושים מרצונם אלא בכפייה מטעם השכירות, ולפי"ז אף בכל בית חרושת שהפועלים נכרים יש מקום להתיר בדיעבד וכדברי הש"ך.

ו. בישול בבית חרושת

הרא"ה כתב בבדק הבית (בית ג' שער ז') וז"ל: "שהאופה אופה בבית מיוחד לכך ואינו מתכוין לבשל לעצמו ולא לשום אדם מיוחד אלא למלאכתו לפי שהוא שכיר לאפות ולבשל לכל הבא בבית מיוחד שאין בני אדם אוכלין בו ולא שותין בו והוא רשות הרבים לכל העולם בזה אפשר לדון לזכות דכי הא לא חשיב בישולי נכרים דלא שייך בהא איקרובי דעתא וכל שכן לענין פת שהקילו בו" עכ"ל. ולהרא"ה בכל ביח"ר אין בו משום בישולי נכרים דהרי מבשלים לכל העולם.

ואפשר לומר שביח"ר אלים מפלטר, דמה שמותר פת פלטר היינו דוקא בפת ולא בבישול (וכדמוכח גם מהרמ"א (סי' קי"ב סעיף ו) דיש אוסרים פת שביצים טוחים על פניו משום שהן בעין ואסורין משום בישול דאף דהפת מותר משום פלטר, הביצים אסורים). אבל זהו דוקא בפלטר שהישראל והנכרי המבשל נפגשים, שהנכרי מוכר לישראל, אבל בבישול הנכרים שבבתי החרושת שבזמננו שאין הישראל האוכל את המאכל נפגש כלל עם הפועל הנכרי העובד בזה שוב אין כאן חשש חתנות כלל ומותר. וכן היה סבור הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. ופעם אירע שאלה זו במפעל שהיה עושה אֶגְרוֹל (egg rolls) ונשאל הגר"מ פיינשטיין ע"י הרה"ג ר' נטע גרינבלט שליט"א, אחד מתלמידיו המובהקים, וכתב הר"ר נטע את חוות דעת רבו הר"ר משה בענין זה וקראו לפניו והסכים שכן היתה כוונתו ולכן אני מוסר בזה את כל התשובה:

(שאלה) בדבר המכונה האוטומטית שנוצרה במיוחד לחמם ביצים טרופות בחימום של קיטור (סטם, בלע"ז), ונעשות מה שקורים "עג ראלס", וזוהי צורת הפעלתה: בתחילת השבוע אינו יהודי לוחץ כפתור חשמלי שמדליק ומכין את המכונה, ובכל עת שהביצים הטרופות באות אליה על ידי צינור מכלי אחד, מתחלת המכונה לפעול מעצמה, וגורמת להכלים שבתוכה הנקראים בשם "מאלדס" לקבל את הביצים, והכלים עוברים מעל לקיטור עד שהביצים נגמרות על ידי החום, ואז המכונה מוציאה את ה"עג ראלס" לחוץ ואורזת אותם בחבילות. אחרי שמתרוקנים הכלים, המכונה מפסיקה מעצמה מלפעול, וכך היא עומדת בלא פעולה עד שביצים אחרות באות אליה, שאז מתחילה מעצמה, באופן אוטומטי, את תהליך יצירת ה"עג ראלס". כי מתחילה המכונה ומפסיקה מעצמה עבודתה עד סוף השבוע, שאז מפסיקים את כוח החשמל המחובר אליה. גם ביאת הביצים טרופות אל מכונת החימום היא באופן אוטומטי מכלי העומד בחדר אחר. כשמתמלא הכלי בביצים, יש מנוע ("מוטור") שמתחיל מעצמו להעביר את הביצים למכונת החימום השניה, על ידי שנפתח הצינור והביצים עוברות בתוכו למכונת החימום (עד כאן לשון השאלה).

(תשובה) יש לדון להתיר "עג ראלס" אלו מאיסור בישול עכו"ם, דהנה כבר דנו בעלי הוראה בדור שעבר, כשעלתה שאלת ה"סרדינים" וכדומה להתיר משום דבמציאות לא שייך בהם גזירה דחתנות, דהרי מתבשלים בבית חרושת על ידי כמה וכמה פועלים אינם יהודים, ונאכלים במקום אחר לגמרי, באופן שלא יבואו האוכלים להתקרב לאלה שעסקו בבישולם. והאוסרים סוברים שמכל מקום יש לאסור משום לא פלוג רבנן. ונראה שלא שייך לאסור משום לא פלוג אלא כשהבישול הוא באופן הרגיל, בגוונא ששייך שיבואו לידי קירוב, שאז אף כשהבישול הוא במקום אחר, שלא שייך התקרבות לא"י המבשלים, אסור משום לא פלוג. אבל באופן שלנו, שמתחממים הביצים על ידי מכונה, ובצורה שכזו שלעולם לא מבשלים במכונה זאת באופן שיש חשש של קירוב במציאות, (ובאמת כשהביצים מתחממות, אין אינם יהודים מתעסקים אז בהחימום), י"ל שאין לאסור משום לא פלוג, דהרי בצורה זו של בישול אין חשש של חתנות לעולם.

כתבתי את זה בהסכמת מרן הר"מ, וקראתי את זה לפניו ואמר שנכתב כראוי. עכ"ד.

ועיין עוד במנחת יצחק (ח"ג סי' כ"ו) שהביא דעת מהרי"ט צהלון המובא בברכ"י דבישול פלטר מותר והשתמש בזה כסניף להיתר יחד עם דעת הפוסקים הסוברים דקיטור חשוב כמעושן. (אלא דאנן בOU- דנין תוצרת בית חרושת כדין פלטר דאסור לענין בישול נכרים ומותר לענין פת וכדהוכחנו מהרמ"א לעיל).

ז. היתר דג מעושן

המעושן אין בו משום בישולי נכרים, כן נפסק ברמב"ם (פי"ז מהל' מאכ"א הי"ז) וז"ל: "דג שמלחו עכו"ם ופירות שעישנו עד שהכשירן לאכילה, הרי אלו מותרין, מליח אינו כרותח בגזירה זו, והמעושן אינו כמבושל" עכ"ל, ומקורו מהירושלמי בנדרים (פ"ו ה"א) דהוי בעיא דלא איפשטא ופסק לקולא. וכן פסק בשו"ע יו"ד (סי' קי"ג סי"ג). והנה נסתפקו האחרונים אי בישול ע"י קיטור הוי כמעושן, ומותר בבישולי נכרים או לא, שיש לומר דע"י קיטור אינו כמעושן ונחשב לבישול ממש, ועיין בזה בדרכי תשובה ס"ק ט"ו בשם בעל זר זהב על האו"ה (כלל מג ס"ק ד) שכתב דאין ראיה מחיובי שבת שהחמירו בו אפי' בתולדות האור, "ובפרט שהבישול ע"י מכונת הקיטור הוא דבר שנתחדש עתה, א"כ י"ל שלא היה בכלל הגזירה". וכן הביא בשם שו"ת אבן שתייה סי' ג' שג"כ התיר דקיטור חשיב כמעושן ומותר בבישולי נכרים. (ועיין ספר טהרת מים עמוד קצ"ט).

והנה עיין בשו"ת יביע אומר (חלק ה' חיו"ד סי' ט') שהביא מהירושלמי בשבת (פ' כלל גדול), המתיר אבר חייב משום מבשל, הצולה המטגן השולק והמעשן כולהו משום מבשל. הרי דמעושן הוי בישול ממש וחייב בשבת מה"ת, ומ"מ לענין בישול נכרים אין מעושן כמבושל. א"כ מה לי בעישון מה לי בקיטור. ומה דפסק הרמב"ם (פ"ט מהל' מאכ"א הי"ז) לענין בישול דבשר בחלב דמעושן הוי ספק ואינו לוקה עליו, כתב הפמ"ג במ"ז (סי' פ"ז סק"א) וכן הוא בגליון הש"ס לחלק בין שבת לבשר בחלב דבשבת שנתרבו תולדות מקרא, מעושן הוי תולדת מבשל וחייב משא"כ לענין בשר בחלב י"ל דבעינן בישול ממש ועי"ש ביביע אומר שמסקנתו לדינא דבישול בקיטור הוי כמעושן ואין בו משום בישול נכרים. וכן שמעתי מהרה"ג ר' משה היינמאן שליט"א בשם רבו הגר"א קוטלר זצ"ל שבישול בקיטור הוי כמעושן ואין בו משום בישולי נכרים.

אלא דנראה כשמבשלים אוכל בקופסאות ויש בתוכם מים או שאר משקים הרי אף שמבחוץ לקופסא מתחמם ע"י קיטור אבל הקיטור מחמם המים ולכן המאכל מתבשל ע"י המים שבתוך הקופסא והוי בישול ממש ואסור. והרה"ג ר' ישראל בעלסקי זצ"ל אמר שמרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל צעק מר על זה שאין להתיר באופן זה. ושמעתי בשם הגר"י גוסטמן זצ"ל שהיה נוטה להקל בזה.

והנה ביו"ד סי' פ"ז סעיף ו' פסק המחבר דהמעושן והמבושל בחמי טבריה אין לוקין עליו לענין בב"ח. והמגיד משנה והגר"א כתבו דאין לוקין כיון דהוי ספיקא דאורייתא דהוי איבעיא דלא איפשטא בירושלמי ומ"מ באכילה אסורה. ועיין בפר"ח שתמה דבב"ח מעושן הוא בצורה ששרו בשר בחלב ותלו אותו בעישון ובירושלמי הוי ספק לענין מלקות גבי איסור דבישול בב"ח והרי לאלו הראשונים דצלי לא נכלל באיסור בישול גבי בב"ח הרי מעושן גרע מצלי ולכן ודאי אין כאן איסור דאורייתא (ומכח זה הוכיח הפר"ח דצלי אסור מדאורייתא).

ועיין בפרישה שכתב לתרץ דהמדובר בספקו של הירושלמי הוא שהבשר והחלב הן בקדירה ונתחממו ע"י העשן וע"י כן נתבשל הבשר בהחלב. והנה מהך פרישה חזינן ב' דברים - חדא, דעישון היינו עישון חם, ועוד דאף אם שורה הבשר בתוך החלב שבקדירה ונתבשל ע"י חום העישון מ"מ

נחשב למעוֹשָׁן, ובנידון זה הקילו לפי הירושלמי לענין בישול נכרים. הרי מפורש דאף בקופסא שהמאכל מתבשל ע"י המים שבתוך הקופסא ע"י החום של הקיטור מבחוץ חשיב כמעוֹשָׁן ולענין בישול נכרים יש להתיר, כן נלע"ד. אולם פעם שאלתי את הגרי"ש אלישיב זצ"ל על דברי הפרישה אלו, ואמר לי שכבר ידע דברי הפרישה ויש מהם ראיה כנ"ל, אבל מ"מ לא קיי"ל הכי לדינא, וחשיב כבישול וכדברי הגר"מ פיינשטיין הנ"ל.

ח. בישול במיקרוגל

עוד יש להסתפק האם בישול במיקרוגל חשיב לענין איסור בישול נכרים. והנה לכאורה נראה דלדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה או"ח ח"ג סי' נב) דבישול במיקרוגל הוא בישול דאורייתא לחייב עליה בשבת דה"ה דחשיב בישול נכרים בזה, אבל לדעת הגרש"ז אויבראך זצ"ל שאין במיקרוגל איסור בישול מה"ת בשבת, ולכן אם צריך לבשל לצורך חולה שיב"ס עדיף לבשל ע"י מיקרוגל דאינו אלא מדרבנן (עי' בספר נשמת אברהם ח"ה עמ' ריט), היה נראה דאין לאסור בישול נכרים ע"י מיקרוגל, וכמו שכתב בכף החיים (סי' קי"ג ס"ק עד) דהמבשל בחמי טבריה מותר משום בישול נכרים כיון דלא הוא בישול דאורייתא לענין שבת. אולם שאלתי את פי הגרש"ז זצ"ל בזה והשיב לאסור, וצ"ע לחלק בין בישול בחמי טבריה לבישול במיקרוגל, ואולי דלא ס"ל כהכף החיים. ומ"מ הכי קיי"ל למעשה ב-OU כדעת הגרש"ז וכן מובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל להחמיר בבישול נכרים במיקרוגל. וע"ע בס' מנחת אשר עה"ת להג"ר אשר וייס שליט"א (דברים סי' ה' אות ו) מש"כ בזה.